ئەحمەد شایەر

کەلەپووری میللی

● صدرالدین خوشناو ●

زۆرجاران هەست بە لەنێوچوونی شیعری شاعیرانی میللی دەکەین. . ئەویش لە ناوچوونی شیعری شاعیرە میللی‌یەکانە. هۆیەکەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، نەبوونی کەسانی وەها بایەخ بە لایەنی کەلەپوور بدەن. ئەگینا چۆن پاش سەدەیەك وەیان زیاتر جا گەلەکەمان شاعیرێك دەناسی و شیعرەکانی کۆدەکرێنەوەو لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێت. . کە چی لەم رۆژگارەدا بایەخ دان بە فۆلکلۆرو کەلەپووری میللی‌مان شتەکی دڵخۆشکەرەیە بۆمان.

زۆرجاران وا ڕێك دەکەوێت ئەو شاعیرە نادیارە هۆنراوەکانی بە گەڵ فۆلکلۆر دەکەوێت یان خەڵکی دەیردەنە پاڵ شاعیرێکی دی. با بێینە سەر شاعیری ئەم جارەمان. . (ئەحمەد شایەر . . وەیان ئەحمەد کاموسەکی) پێش ئەوەی دەست بە سەرەتای سەرهەڵدانی بوون بە شاعیریەتی بکەم، دەبێ ئەوە بڵێم بۆیەکەم جار مامۆستا (عبدالرقیب یوسف) باسی ئەو شاعیرەی کردووە بە ناوی (ئەحمەد کاموسەکی شایەرێکی کوردی سەدەی نۆزدەمە)[1] . . زۆر شت لەوانەی مامۆستا تۆماری کردوە، هەمان شت منیش بیستوومە لە پیاوە پیرەکانی هەردوو گوندی (کاموسەك و کۆڵکەرەش)[2] . . ئەویش (بەهەنەسایە) کەوا دەیان گوت مەلا سەعید بۆی دەکردە کوردی و ئەحمەد شایەریش بە شیعرو گۆرانی دەیگوت. . بەڵام مامۆستای ناوبراو دەستپێشخەریەکی مەردانەی کردووە، کارەکەی جێگای ڕێزە بە ناساندنی ئەم شایەرە نادیارە.

ئەوەی لێرەدا دەمەوێت بیڵێم و ڕوونی بکەمەوە ئەوەیە: ـ چۆن بووەتە شایەر! جولانەوەی هەڵسووکەوتی لەگەڵ ئەجنرەکان و بەیتی کەرێیە. هەر لە منداڵی‌یەوە بە سەر هاتی بوون بە شایەری ئەحمەدم بیستووەو، پاش ئەوەی لە وەزیفەی مامۆستایی گواسترامەوە گوندی کاموسەك. یەکسەر بیرم

لەوەکردەوە کەوا لە سەرەتای سەرهەڵدانی یەوە دەست پێ بکەم و لەگەڵ کۆکردنەوەی شیعرەکانی. پێش ئەوەی بێت بە شایەر ئەم کورتە باسەی لە سەر خۆی گوتوەو بۆ دانیشتوانی گوندەکەی گێراوەتەوە، ئەم بە سەرهاتەش نەك لە گوندی (کاموسەك) بەڵکو لە دەوروبەری گوندەکانی تری خۆشناوەتی زۆر باوە بوە.

شەوێ لە شەوان ئەحمەدی شایەر خەون دەبینێ، لەم خەونەدا وا دەزانێ کونە مێروستانێك لە قورگی (گەرووی) دێتە دەرەوەو دەربوویەتەوە.

دوای ئەوەی لە خەوهەڵدەستێ زۆر پێی سەرسام دەبێت، بۆیە دەچێتە لای (مەلای گونرو)[3] بۆی دەگێڕیتەوە. مەلای گونریش پێی دەڵێت: -

خەونەکەت زۆر باشەو لە جێی خۆیەتی.. گەر بهاتایە تەمەنت گەورە نەبوایەو خوێندەواریشت هەبوایە، دەبوویت بە عالیم.. بەڵام تۆ دەبیە شایەرو. شایەرێکی زۆر بە نرخ و ناوت دەنگ دەداتەوە.

دەبێت ئەوەش بزانین کەوا (ئەحمەد شایەر) خۆی بەهرەیەکی شاعیرایەتی هەبووە.. ئەگینا چۆن لە هیکەوەو کت و پڕی دەبێت بە شاعیر یان شایەر. وەسەرچۆپی بۆ هەموو شایی و هەڵپەڕکێیەکان بکات.. بەڵام بە ڕای منەوە ئەو بەهرەیەی هەر لە منداڵی یەوە هەبووە.. گەر بە منداڵیش سەری هەڵنەدابێت، بەڵکو لە تەمەنێکی وا تەقیوەتەوە، چونکە هەموو بەهرەکە کەڵەکە بووە لە سەر یەك و لە ئەنجام دا وەك بوورکانێك تەقیوەتەوەو ئەو ناوچەیەی هەموو گرتوتەوە.. هەربۆیەش ناوی ڕۆیشتووە بۆ دەشتی هەولێر و کۆیەو دەوروبەرەکانی و لەگەڵ هەموو ناوچەی خۆشناوەتی.

ئەحمەد شایەر و ئەجندەکان: -

شەوێك لە شەوان یەکێك دێتە لایی و خۆی وا نیشان دەدا بە پیاوێك لە پیاوەکانی ناوگوندی کاموسەك و پێی دەڵێت: - وەرە شایی یەو ڕەشبەڵەکەلە نزیك (توێ سوور)[4] هەستە خۆت بگۆڕەو مەترسە.. پاش ئەوەی لە گەڵی دەچێ و، بەڵام ئەحمەد شایەر دەڵێ: - بەم شەوەو شایی؟ هەندەك دوودڵ دەبێت لە چوونەکەی.. هەرچۆنی بێت کابرا قایلی دەکات و دەگەنە بن توێ سوور. تەماشا دەکات هیچ شایی نی یە.

ئەحمەد دەڵێ: ئێ ئەوە بۆ کوێ دەچین؟ کابرا وەڵام دەداتەوە.

دەڵێ: - مەترسەو ئەوەی لە (بن زمانتە)[5] مەیڵێ و، منیش ئەجندەمەو ئەوە داوەتەکەمان لە نزیك (گەری بەردەکەری)یە[6] منیش ناوم کاکەڕەشە.. وەهەر بە دەم ڕێگاوە ئەجندەکە پێی دەڵێ: - سەرداری ئەجندەکان ناوی (ئەزناووشکە)و دوو کچی هەیە، کچە بچووکەکەیان هیچ بەنچوو گۆرانی بە سەردا هەڵمەڵێ، چونکە یەکێك لە ئەجندەکان حەزی لێ دەکات، بەڵام کچی گەورەیان با بە هەوەستی تۆبێت.

ئەمیش دەڵێ: - باشەو ڕازی دەبێت. ئەحمەد شایەر بەشراری شایی یەکە دەکات و گۆرانیش دەڵێت.. شایەری ئەجندانیش بەیتەك دەڵێت.. وا دیارە ئەم شیعرەی خوارەوە ئەحمەدی شایەر بە شیعری شایەری ئەجندانی داناوە.. بۆیە وای گێراوەتەوە.. یاخود بۆ ئەوەی بووە شیعرەکە ڕێك بکەوێت، چونکە لە هۆنراوەکە دەردەکەوێت کەوا ئەحمەدی شایەر بە زمانی ئەجندە عاشقەکە دەدوێت، کە دبێژێت: -

هەردووك خووشکن هەردووك خووشکن
هەر دووك کیژێ ئەزنا ووشکن[7]
لە ناو خێری[8] ئەو سەرپشکن
ماریان لەگەری مەندێری[9]
ئەوی گچکە خوا بە منی بێری
ئی گەورەم داتوو[10] بە بێ فێری

پاش کۆتایی هاتنی داوەتەکە.. لەگەڵی هاتنەوە تا سەر (کانێ سولکێ)و[11] پێیان گوت: - ئەحمەد گوڵمەك

(مستـەك) ئاوی بە چاوت دابکـە . . ئەویش ئاوی بە چاوی دادەکات و لە لای ئەحمەد دەبێتە شەو . .

یەکسەر بۆماڵەوە چوو . . تاوولەرزی هاتێ و نووست . . بۆ بەیانی ئەحمەد بە دانیشتوانی گوندی ڕاگەیاندو گوتی : ـ من چومەتە ناو ئەجندەکان (لەمە حێترەکان)و شایم بۆوان کرد خەڵکی گوندی دەیان گوت شێت بووە . . لە سەرەتادا بڕوایان نەدەکرد . . .

ئەحمەد پێیانی گوت : ـ بەڵگەم زۆرە، لەوبەڵگانەش کراس و کەوای فلانی ئەوا دووگرێم لێ داوە . . کەوێ ی فلانە ماڵی ئاگرم تێبەرداو دووکونی تێ بووە . . گابەڵەکی گوند پیلەکم شاردبووەوە، واتە ئیسکەکانی . . ئەوانیش ئێسقانەکانیان بۆ نەدۆزراوەو یەکسەر تەختەدارەکیان چاکردو، ئێستا بڕۆن بگەڕێن بزانن ڕاستە یان نا . . گەر حەز دەکەن گرەو دەکەین . . خەڵکی گوندیش گایەکە دەکوژنەوەو تەماشا دەکەن ڕاست دەردەچێت . . وەتەماشای کراس و کەوایەکان دەکەن ئەمەشیان هەر ڕاست دەردەچێت . . ئەم باسە لای زۆربەی پیاوە پیرەکانی ئەم ناوچەیە باوەو بەڕاستی دەزانت . . بەڵام بە ڕای خۆم دوورنییە ئەمەیان خەیاڵی بێت و . . واتە مەسەلەی گایەکەو کراس و کەوایەکان . . بەڵام گرنگ ئەوەیە چۆنم بیستووە وەها تۆمارم کردووە . . بەڵام مەسەلەی ئەجندەو شایەران زۆر باوە . . هەتا عەلی بەردەشانیش بە سەرهاتەکی وەکو ئەمەی هەیە .

★★★

زۆرجاران ئەحمەدی شایەر بە شایەری خۆشناوان ناوی ڕۆیشتووە . . جارێك ئەحمەدی شایەر چۆتە دەشتی هەولێرێو . . لەوێ دەنگ و سەدای داوتەوە . . گوتیان شایەری خۆشناوان هاتووە . . ئەوانیش بانگی «پوورە بەسێ»[12] دەکەن لە گوندی (مام خلیج)[13] کاتێ خەبەر بۆ ئاغای گوند چوو . . ئاغاش بانگی یەکێکی کردو پێی گوت : ـ (بچۆ بەسێ ی شایەر) بانگ بکە . . بەسێ شایەر هات و ئەم کۆپلە شیعرەی گوت . .

بە سێ شایەر دبێژیت : ـ

ئەتووی[14] شایەری خۆشناوان
با بتناسم هەموو سارێ[15] دێم سەرت دەدەم
پێشکی[16] خۆت دەقونێ وەردەدەم
مێوژ و دۆشاوی خۆشناوت لێ دەردەدەم
ئەحمەد شایەر وەرام دەداتەوەو دبێژیت : ـ
باشە بم ناسە هەموو سارێ وەرەکنم
--- --- ---
ئەتووش ئێکی[17] وەکوو شانازێ ژنم

★★★

جارێك (حاجی حسین موحەمەد ئەمین شێخ خدری خۆشناو) لە هیرانەوە بۆ کاموسەك دەچیت و دەڵێ : ـ مام ئەحمەد هەرمیانم بدێ؟ مەبەستی لە بنە هەرمیان بووە بۆ چاندن و موتربەکردن . . جا لەو کاتە (حاجی حوسین) منداڵ بووەو شیعرەکەی لە ماڵەوە گێڕاوەتەوەو بەم جۆرە . لە ناونەچووە . ئەحمەدی شایەر بەم کۆپلە هۆنراوەیە وەڵامی دەداتەوەو دەڵێ : ـ

هەتیمی زاروزگ گەرمی
ئەتوو لەهەندە بێ شەرمی
ئەوە ئەتووو بنە هەرمی

★★★

زۆر لە شایەرە میللی یەکان بەشێك لە شیعرەکانیان تەرخان کردوە، بۆ لایەنی کۆمەڵایەتی . . ئەمەش وەسفی کردنەکانیان بە ئاژەڵان دەبێت وەکوو بەیتی کلۆو(کولله) وەبەیتی کەرێ . .

بەیتی کەرێ ـ ئەحمەد شایەر لە (بەیتی کەرێ) دبێژیت : ـ

خانی‌یەکی فێنك و برند[8]
تێی دایە شایەری پەنسد
دوو برای زۆر قۆناغ و توونێ
یەك بابەکر یەك خارند
بابەکر دەرێ[9] هۆ کاکە
کەرمان کەرەکی چاکە
سێ تەغاران دەردەکا
جەم دوو رووبەی ئالیکا
قەد باری گران مەکا
بابەکر دەرێ ئەو کورتانەم لۆبینە
کورتان نی‌یە، نەرمە زینە
لەپشتی کەرێ شینە
ئەو کورتانەم چەند قۆزە
بە ئاوریشمی رەندۆزە
لە پشتی کەرێ بۆزە
بابەکر لە ڕاستی کەرێ وەکی شێخی
وەکی جاری لێ دێخی
ناکا لە سینگی بێخی
هاتە محەلی هێوارێ
کەربۆنێ گارانێی دەکرد
سەدای ماکەری بەفار
هات گەیی‌یە بان و بانوان
خوارزا دەکەن لوو لووان
خوارزا گەلەك فەقیرن
هاتینە بارو بووان
گەیی‌یەبانێ محاری[20]
خوارزا گەیینە خاری[10]
دێری شینی باریکە
خاری خۆتەو ماچیکە
بووە شرق و هۆری ددانی
مرچە مرچێ ماچانی

لاوەك قەسابی سابلاغی
شکاندی هەردووڕانی
بابەکر هاتە دوو شوێنی کەرێ
کە ژووی[12] دیتەوە لەوێنرەرێ
هەتا هاتە سەر مەیتی کەرێ
چووە، گۆتی گورێ[22]
لۆم بە کەرێ هەربرێ
ژانم گەیی‌یە سەردرێ[23]
خارند گۆتی: ها بابەکر
بەزارت تاربوو شەکر
کەرت لە کن بووە حوشتر
خارند هاتە دەرێ
بە پاچ و بە پێمەرێ
بە تفنگە قورەی هەوەرێ[24]
هەتا هاتە سەر مەیتی کەرێ
دێرێ شین زۆر بە غارا
تفەنگەکی وەی‌لێ‌دا
چەرخی کردە کارا

هەروەك لە (بەیتی کەرێ) بۆمان دەردەکەوێ کە بیست و یەك کۆپلەیە، کە چی یەك دووانیان لە کۆپلەکان کەمێك لەنگن. . بەڵام دەسکاریم نەکردووەو وەکو خۆی چۆنە وەها نووسیومەتەوە هیوام وایە لە دەرفەتێکی تردا بە نەوەی ئەحمەدی شایەر کاك (مەحمود گوڵستانی)، شادبم و شیعرەکانی ترو بابەت و بە سەرهاتی و سەرگوزشتەی ئەم شایەرە میللی‌یە نادیارە تۆمار بکەم، بۆ خزمەت کردنی کەلەپووری میللی گەلەکەمان.

پەراوێزو فەرهەنگۆك : -

1) بروانــە هاوكــاری ژمارە 710ی رۆژی 3 - 11 - 1983 مامۆستا (عبدالرقیب یوسف) (ئەحمە كاموسەكی شایەرێكی كوردی سەدەی نۆزدەمە).

2) دووگـونـدن لە ناوچـەی خۆشنـاوەتی وەتخووییان پێكەوەیە.. بەڵام لە بارەی ئیداریەوە كاموسەك سەر بە ناحیەی خۆشناوە، كە چی كۆلكەرەش سەر بە قەزای كۆیەیە.

3) مەلای گونـد: مەبـەست لە مەلا سەعیدی هیرانییە.. چونكە دۆستایەتی لەگەڵ هەبوە.

4) توێ سوور: دارتووەكی بەرزە دەكەوێتە رۆژهەڵاتی گوندی كاموسەك.

5) مەبــەست لە بن زمــان ئەوەیـە كەوا (بسم الله) نەخـوێنێت.. چونكە گەر خوێندی ئەوە ئەجندەكان (لەمە چێترەكان) لێی دووردەكەونەوە.

6) گەلی‌یـەكـە دەكـەوێتـە سەروی گونـدی (كـولكەرەش) نزیك گونـدی كاموسەك وەئەم گەلی‌یەش بە ناوی بەردەكەر بە ناوبانگە، چونكە بەردێكی گەورەو زل لەو گەلی‌یە، هەربۆیەش بەو ناوە بە ناوبانگە.

7) ئەزنـاوشـك: مەبەستی لە شای ئەجندەكانە، دووریش نی‌یە ئەو ناوە لە هەوڵـەوە ئەجنەووشـك بێت، كە لە ئەجنـدە ووشـك وەرگیـراوە.. ئینجـا ووشـەكە بۆرێكی‌و سووكی شیعرەكە بووەتە ئەزنا ووشك.

8) خێری: تیرە، هۆز.

9) گەلی‌یـە بە ناوی گونـدی مەنـدێر. نزیك گوندی كامووسەك. وەمەندێر گوندێكە سەر بە ناحیەی خۆشناوە.

10) داتوو: دام بە تۆ.

11) ئەمـەش كانی‌یەكـە لە ناوكاموسەك، زۆركۆنەو ئیستاش هەر ماوەو خەڵكی ناوگوند بۆ خواردنەوە بە كاری دەهێنن.

12) پوورە بە سێ: بە گوێرەی ئەم كۆپلە شیعرە دەبێت شایەرێكی میللی‌بێت لە دەشتی هەولێـر.. كە چی ئێمـەش ناوبــانگمــان نەبیستووە. وەدەشبێ شیعری تریشی هەبێت.

13) مام خلیـج: گونـدێك بووە لە دەشتی هەولێـر.. بەڵام زۆر پرسیم ناوی ئەم گونـدەم بۆ نەدۆزرایـەوە لە چ پارچـەیەكی دەشتی هەولێـرە. چونكـە ئەم گونـدە لەم رۆژگـارە نەمـاوە. كە چی ناوی گوندێكی تر نزیك ئەو ناوە لە دەشتی كۆیە هەیە بە ناوی (مام قلیچ).

14) ئەتوو: ئەتۆ، تۆ

15) سارێ: ساڵێ

16) پێشكێ: پێ، قاچ، لاق.

17) ئێكێ: یەكێكی

18) برند: بڵند

19) دەرێ: دەڵێ

20) محاری: تخووب، سنوور.

21) كەژوو: قەیاسە، یان گوریسێكی درێژە بۆ بەستنی كۆمەڵەدار لە سەرپشتی گوێ درێژ.

22) گورێ: گوڵێ.

23) سەردر: سەردڵ.

24) تفنگـە قورەی هەوەرێ: جۆرە تفـەنگێكی زۆركـۆنـەو پێی دەگوترێت تفەنگە حوسكە.

تێبینی: -

بە شێــوەیـەكی گشتی سوودم لە هەردوو گونـدی كامـوسـەك و كۆلكەرەش وەرگرتووە بۆ ئەم باسە.. وەشێوە تایبەتی‌یەكەش بۆ ئەم دوو برایە بەرێزانەیە كە شیعرەكان و بە سەرهاتەكەیان بۆگێرامەوە.

1) كاك (سلێمــان مەحمــوود بەكـر لە ساڵی 1929 لە گونــدی كۆلكەرەش لە دایك بووەو ئێستاش هەر لەوێ دەژیت و كاری كرێكاری‌یە.

2) كاك (دەروێش صابـر جمشیـد) لە گوندی كۆلكەرەش لە دایك بووەو تەمەنی نزیكەی (60) ساڵ دەبێت. كاری جوتیاری‌یە.

3) دەربــارەی كۆپلە شیعــری هەرمی‌یـەكـە، لە نەوەی (حـاجی حوسێن)م وەرگــرتــووە.. ئەویش كاك (بكـر ئەحمـەدی حسین خۆشناو)ە تەمەنی 45 ساڵ دەبێت. لە هیران لە دایك بووەو كاری كرێكاری‌یە.

★★★